

Tvary minulého přičestí v ČNK: *táh*, *táhl*, či *táhnul*?

Neil Bermel

1. Úvod

O češtině se říká, že disponuje širokou škálou morfologických prostředků, které při volbě gramatických koncovek hrají nebo mohou hrát roli. V některých případech jsou pravidla jejich uplatňování jasně definována a rodilí mluvčí se podle nich skutečně řídí (*děl-ám*, ale *maž-u*, nikoli *děl-u* ani obvykle *maz-ám*), někdy ale dochází ke střídání či jiné alternaci formantů (*klep-u* nebo *klep-ám*).

Existence morfologických alternativ není vždy doprovázena funkčním rozlišením těchto variant (obě se mohou vnímat jako rovnocenné), často ale k takovému alespoň částečnému rozlišení dojde. Variantám může odpovídat různá sémantika (*ve výkladě* x *ve výkladu*), mnohem častěji ale vzniká diferenciaci na stylistické rovině, či ve funkčním uplatnění variant. Mezi tato stylisticky-funkční rozlišení patří např. dichotomie knižní versus neutrální styl (*peku* x *peču*), formální versus neformální styl (*mohu* x *můžu*) a spisovný versus nespisovný styl (*s kamarády* x *s kamarádama*).

Úkolem tohoto článku je zhodnotit současný stav variace v jednom z výše uvedených typů funkčního rozlišení a konfrontovat tvrzení z mluvnic a vědecké literatury se sondami v Českém národním korpusu.¹ Jde o variaci ve tvoření přičestí minulého, při kterém se uplatňují tři hlavní morfologické prostředky:

- 1) připojení formantu *-l-* ke kmeni préteritnímu: *děla-l*
- 2) připojení formantů *-nu+l-* ke kmeni préteritnímu: *tisk-nu+l*
- 3) nulový formant: *nes-Ø*

První dva způsoby se běžně užívají ve spisovné češtině i v češtině mluvené. V některých případech ale dochází k výše zmíněnému překrývání těchto způsobů. Třetí způsob zaujímá ve spisovné češtině zvláštní pozici, o které bude řeč níže. Ačkoli se hojně vyskytuje v mluvené češtině, jeho místo ve spisovné češtině je často zpochybňováno a zaslouží si větší pozornost.

U sloves typu *nést* dochází ke střetu prvního a třetího způsobu tvoření přičestí minulého: *nesl* x *nes*. Nulová koncovka je možná jenom ve tvarech muž. rodu j. č.²

U sloves typu *tisknout* dochází ke střetu tří způsobů: *tiskl* x *tisknul* x *tisk*. Nulová koncovka se zase uplatňuje jenom ve tvarech muž. rodu j. č. Tvary na *-nu+l-* se užívají ve všech rodech a číslech: i tvary *tisknula*, *tisknulo*, *tisknuli*, *tisknuly* jsou možné.

---

¹ Tento výzkum tvoří součást výzkumného projektu podporovaného GA ČR „Možnosti a meze české gramatiky ve světle ČNK“ při ÚJČ AV ČR a má eventuelně přispět k sestavení velké gramatiky ověřené na korpusových datech. Autor děkuje British Academy, neboť její podpora v rámci meziakademické dohody s AV ČR umožnila provést tento výzkum během jeho pobytu v ÚJČ.

² O slovesech, která v současné češtině přecházejí od typu *nést* k typu *tisknout*, bude řeč níže.

Nejdříve přistoupíme k popisům tohoto jevu, které je nacházíme jak ve velkých a nejčastěji používaných gramatikách češtiny, tak v odborné literatuře o spisovnosti a nespisovnosti.

Z řady příruček jsme pro tento účel zvolili velkou akademickou Mluvnici češtiny (MČ), brněnskou Příruční mluvnici češtiny (PMČ), Havránkovu a Jedličkovu Stručnou mluvnici českou (SMČ) a Trávníčkovu Mluvnici spisovné češtiny (MSČ). Odbornou literaturu zastupuje příručka P. Sgalla a J. Hronka Čeština bez příkras, článek F. Čermáka Relations of Written and Spoken Czech a monografie Ch. Townsenda Spoken Prague Czech.

2. Nulový formant

Starší gramatiky – Trávníčková a Havránková-Jedličková – se o existenci nulového formantu ani nezmiňují. Pozornost se věnuje výhradně volbě mezi tvary na *-nul* a *-l*.

V PMČ se tvary s nulovou koncovkou popisují jako „regionální“ a „substandardní“ (s. 326-329), jak u sloves typu *nést*, tak u sloves typu *tisknout*. MČ je zařazuje do sféry „obecné češtiny“ (1986, II, s. 433), což odpovídá stavu v PMČ a podrobněji specifikuje, o který „region“ tady jde.³

Jak vyplývá z této analýzy, nulový formant je v českých gramatikách skoro vyloučen coby přijatelná volba v současné spisovné češtině. Jeho místo v mluveném jazyce je ale nepochybné a ve vědecké literatuře najdeme zmínky o jeho dřívější historii jako spisovného prostředku (viz 3. oddíl níže).

3. Formanty *-nu+l-*

Postavení formantů *-nu+l-* je mnohem složitější, protože tento prostředek zaujímá pevnější místo v českém konjugačním systému a konkuruje i ve spisovné češtině formantu *-l-*. Oproti nulovému formantu nemá jasně vyhraněné funkce v diskursu, má místy funkci plně spisovného prostředku, místy dodává výrazu hovorovější až nespisovný ráz a u jednotlivých sloves má funkci sémantickou. Konkurojícím formantům rovněž chybí jednotná funkce: mohou vyjádřit jak spisovnost, tak mluvenost, či jinou funkci.

U některých sloves na *-nout* (tam, kde před formantem chybí souhláska) je *-nu-* v minulém čase obligatorní: *minout*, *vyvinout* mají jen *minul*, *vyvinul*. Už v MSČ (II, s. 582) Trávníček upozornil na rozšíření těchto formantů na typ *tisknout* aj.:

V příč. min. č. se drží pravidlem tvary bez *-nu-*: *tiskl*, *ocel se*, *padl*, *sekl*, *táhl*, *zdříml*, *zdvíhl*... (tvary *padnul*, *táhnul*... jsou jen lid. a hovor.).

Nutnost upozornit na tento fenomén svědčí o jeho rozšířenosti v obvyklé mluvě a do určité míry o nekonzistentnosti pravidel spisovného vyjádření. Podle Trávníčka mají ve spisovné češtině jen tři slovesa částečně i tvary s *-nu-*, a to jen u rodu mužského: *stárnout*, *schnout* a *blbnout*. Tvary na *-nul* nepřipouští pro prefigovaná slovesa a jako důvod uvádí, že „[t]vary s

³ Je na místě se zeptat, jestli jev rozšířený v OČ, snad nejexpanzivnějším českém dialektu a rodné mluvě více než 60 procent obyvatel ČR, by měl být popsán jako „regionální“. Použití tohoto termínu v dané souvislosti považujeme za poněkud zavádějící, jako kdyby šlo o úzce místní nářečí. Otázka, zda si jevy OČ zaslouží jiné postavení než jevy opravdu lokálních dialektů, je ale mimo rámec této diskuse.

-nu- se ujal proto, že se bez něho obtížně vyslovují⁴. Rovněž jim dává přednost u sloves typu *pohnout, usnout* (tvary typu *pohl, pohla, usl, usla* označuje jako „lidové“) a u podtypu na -*pomenout* je uvádí jako dublety: *připomenul/připomněl*.

U Havránka a Jedličky (s. 124-125) se tato kategorie rozšiřuje, i když nadále připouští formant -*nu-* jen u rodu mužského:

V příčestí činném (v minulém čase) je u několika sloves přípona -*nu-* i ve spisovném jazyce v tvaru jedn. čísla muž. rodu (vedle tvaru bez této přípony), ale tvary rodu ženského a středního čísla jedn. i množ. jsou bez přípony -*nu-*. Srov. *podvrtnul, vyvrtnul si nohu, smlsnul, stárnul (zestárnul)* vedle *podvrtl, smlsl, stárl aj.*, ale *smlsla, stárta, podvrtla (vyvrtla si)*. Podobně je tomu u sloves hovorových nebo se zabarvením expresivním, jako *klapnul, zabreptnul, cáknul* vedle *klapl, zabreptl, cákl*, a dále např. *cinknul i cinkl, břinknul i břinkl, dupnul i dupl*.

PMČ a MČ mají podobné výklady. V PMČ se upozorňuje na sémantické diference typu *upnul do přístroje x upjal pozornost, napnul drát x napjal všechny síly, rozepnul kabát x rozepjal náruč*.

Příručky v tomto ohledu svědčí o pozvolném přechodu některých sloves a slovesných skupin od typu *nést* k typu *tisknout*. Ve spisovné češtině se tento přechod uznává jen částečně a míra přijatelnosti tvarů je pro každé sloveso jiná. MČ (s. 435-436) upozorňuje např., že

...sloveso *krást* má tvary podle vz. „nést“, ale derivát *ukrást* byl až na infinitiv nahrazen slovesem *ukradnout* (*ukrást/ukradnout, ukradnu, ukradneš...*, (*ne*)*ukradni...*). Předponová slovesa *knalézt* a *vynalézt* ve významu „najít, objevit“ se časují podle „tisknout“ (*nalezne, nalezní...*, *naleznuv*), jen infinitiv *naleznout* je řídký, ale ve významu „lezením vniknout“ se drží tvary původní (i...). – *Břede – bředl, bříst* zastaralo; knižní deriváty *vybříst* a *zabříst* jsou nahrazovány slovesy *vybřednout, zabřednout* (*vybředne, vybředni...*). – *Hryze – hryzl, hryžt* v přítomných tvarech ustoupilo slovesu *hryzat* (*hryzá/hryže, hryzej/hryž...*); předponové odvozeniny jsou vytlačovány perfektivy 2. tř. (např. *prohryžt/prohryznout, rozhrýzt/rozhrýznout, zahryžt/zahryznout*). (...)
Sloveso *vléct/vléci* se skupinou předponových derivátů má ve vz. „tisknout“ souběžné protějšky (srov. např. *obléct/obléci, obleču...*, *obleč, obleka – obléknout, obléknu...*, *oblékni, oblékna...*; pod. *dovléct/dovléci – dovléknout, navléct/navléci – navléknout aj.*).

Z našeho výkladu vyplývá několik postřehů o postavení těchto konkurujících tvarů.

Výskyt tvarů na -*nu-* u různých sloves a podtříd je součástí přebudování konjugačního systému včetně vytvoření nových infinitivů na -*nout* a příčestí trpné na -*nut-* vedle starších tvarů. Postupné mizení přechodníků, které jsou v některých slovesných třídách shodné s tvary s nulovým formantem, je v jazyce paralelní relevantní proces. Tyto změny se pomalu šíří napříč několika slovesnými třídami a podtřídami a na základě výkladů současných gramatik nebudeme očekávat, že bychom ve skutečných textech našli konkrétní uvedené formy pro všechna slovesa jednotné.

⁴ Další pravděpodobnou překážkou je neadekvátní vzhled těchto tvarů: jsou krátké, chybí zřetelné spojení s jinými tvary daného slovesa.

Mluvnice češtiny zacházejí s vedlejšími a marginálními tvary dvěma způsoby. V některých případech je vynechávají úplně, kdežto v jiných je označují jako hovorové, lidové, mluvené atd. První způsob jakoby vylučuje daný jev ze spisovného úzu úplně, kdežto druhý způsob ho omezuje na určité okrajové kontexty.⁵

Tvary jiných rodů než mužského jsou vynechány z gramatik téměř úplně. Rodilý mluvčí nicméně určitě pocítí rozdíl mezi tvary, které jsou tvaroslovně přijatelné (*ona tisknula*), a těmi, které přijatelné nejsou (**ona nesa*). Navíc první typ pro mnoho Čechů není jen tvaroslovně, ale i skutečně přijatelný, aspoň v určitých kontextech. Nemá vůbec cenu ověřovat druhý typ v korpusu – výskyt bude nulový – ale mohli bychom čekat, že v korpusu najdeme tvary prvního typu: četnost jejich výskytu by se neměla úplně shodovat s četností výskytu tvaru, který existovat nemůže.

4. Popis v odborné literatuře

Nyní se obrátíme k popisům mluvené češtiny v odborné literatuře o mluvenosti a spisovnosti. Materiály jsme zvolili jako ukázky práce známých a vlivných bohemistů.

Čermák (1987) navrhuje klasifikaci podle přijatelnosti mluvených jevů v psaném textu (velká písmena) a frekvence v mluveném kódu (malá písmena). Příčestí minulé s nulovým formantem⁶ označuje zkratkou A-B/a, tj. „někdy přijatelné v psaných textech až běžně přijatelné, vyskytuje se buď vždycky, nebo ve většině mluvených kontextů“. Oproti tomu je příčestí na *-nul* označené A/a, tj. „běžně přijatelné ve psaných textech, vyskytuje se buď vždycky, nebo ve většině mluvených kontextů“ (s. 145). O příčestí na *-nula*, *-nulo*, *-nuly*, *-nuli* se nezmiňuje.

Klasifikace Sgalla a Hronka vychází z Hronkovy monografie z r. 1972: každý jev má hodnotu podle stupnice zeměpisné a podle stupnice funkční. Nulový formant má u nich klasifikaci (3)(a), tj. podoba užívaná „v Čechách i v nejzápadnějších částech Moravy a jen zčásti a velmi pomalu pronikající dál“, ale i podoba užívaná „často i v hovorů celkově chápaném jako spisovný“ (1992, s. 28-29). Navíc Sgall a Hronek zpochybňují okrajovou pozici této varianty v české morfologii. Poukazují na to, že je už dávno běžným jevem v poezii a už ve 30. letech 20. století byly tvary s nulovým formantem zařazeny Havránkem do hovorové vrstvy spisovného jazyka (s. 57).

Tvary *tisknul*, *uštknul* apod. zařazují Sgall a Hronek do kategorie (1)(a), tj. „podoby široce užívané v běžném hovorů na téměř celém území češtiny“ a běžně přijímané v obyčejném spisovném hovorů. Podotýkají dále, že

v běžném hovorů tu převažují např. tvary jako *tisknul*, *uštknul* nejen nad svými protějšky *tiskl*, *uštkl* (v Čechách výlučně spisovnými), ale i nad podobami *tisk*, *uštk* apod.; tam, kde kmen nekončí skupinou souhlásek, je to asi spíš naopak: *příběh*, *spad* mají poměrně dobrou pozici ve srovnání s *příběhnul*, *spadnul*. (s. 58)

⁵ Toto ale rozhodně neznamená, že spisovnost implikuje použitelnost. Srov. např. uvedení již málo užívaných přechodníků typu *oblékna*, *obleka* (MČ), *pomohši*, *nažav* (PMČ). Spisovný útvar, jak ho popisují prestižní mluvnice češtiny, zahrnuje množství zastaralých jevů a tvarů, které jsou jen občas takto označeny.

⁶ U Čermáka je tento jev popsán jako vyškrtnutí (angl. *deletion*) koncového *-l*, což ovšem pojímá spisovnou či historickou situaci jako výchozí a současnou mluvenou jako odvozenou. Stejněho postupu si všímáme u Townsenda (viz níže).

Pro tvary jiných rodů a pro mn. č., Sgall a Hronek konstatují, že „*tiskla, tiskli* je i v obč. běžnější než *tisknula, tisknuli*“ (s. 58).

Townsend uznává pro útvar „pražská mluvená čeština“ (*Spoken Prague Czech*) oba prostředky. Podle něj dochází „univerzálně“ v minulém přičestí buď k vyškrtnutí (angl. *deletion*) konečného *-l* (u sloves typu *nést, kvést, věst, moct, péct*), nebo alternativně k jeho vystřídání formanty *-nu+l* (u sloves typu *sednout si, vylétnout, propásnout, říznout, lehnout si, tisknout, zeslábnout, všimnout si, troufnout vybouchnout*) (1990, s. 85-86).

Na rozdíl od Čermáka nerozlišuje Townsend mezi přijatelností nulového formantu a formantů *-nu+l*:

volba vyškrtnutí koncového *-l* nebo jeho vystřídání formantem *-nul* záleží na mnoha činitelích, včetně toho, zda jde o sloveso prefigované, anebo jestli kmen končí na „složitou“ souhláskovou skupinu. Pokud kmen končí na jednu souhlásku a sloveso je prefigované, dojde pravděpodobně k vyškrtnutí konečného *-l*: např. u *uběhnout* dáváme přednost tvaru *uběh* před *uběhnul*, u *zestárnout* jsou tvary *zestár, zestárnul* stejně pravděpodobné. Na druhou stranu *uštknout*, i když je prefigované, má složitou souhláskovou skupinu, a proto je *uštknul* běžnější než *uštk*; podobně u *vyschnout* je *vyschnul* pravděpodobnější než *vysch* (s. 86).

Co se týče tvarů žen. a stř. rodu a všech tvarů mn. č., Townsend pro pražskou mluvenou češtinu uznává jen varianty kodifikované i pro češtinu spisovnou:

Ostatní tvary minulého přičestí skoro vždy vyškrtávají *-nu-* a užívají *-la, -lo, -li* [...] např. u *tisknout*: *tisk/tisknul*, ale jen *tiskla*. Tvary typu *tisknula, všimnuli si* se vyskytují, ale jen málokdy (s. 86).

Odborná literatura o variaci ve tvarech minulého přičestí doplňuje obraz poskytovaný v gramatikách o několik bodů:

1) Nulový formant se jeví jako méně rozšířený než formanty *-nu-l-* i v mluveném jazyce. Co se týče konkurence mezi těmito prostředky, studie se shodují na tom, že artikulační obtížnost a jiné prozodické činitele tu hrají značnou roli. Na úrovni jednotlivých sloves ale není úplně jasné, co motivuje volbu toho či onoho tvaru.⁷ Z prozodických důvodů je pravděpodobné, že neprefigovaná a prefigovaná slovesa odvozená od stejného kmene preferují různé tvary minulého přičestí.

2) Sgall a Hronek nás upozorňují i na žánrovou diferenciaci těchto tvarů. Některé se mohou jevit jako vhodnější v textech, kde hrají velkou roli rytmické faktory a rýmové schéma textu, tedy hlavně v poezii a textech písní. V těchto textech se ale o analýzu užití nulového formantu pokoušet nebudeme, jelikož bychom nemohli spolehlivě rozlišovat jeho rytmické a rýmové funkce od jeho stylistického uplatnění.

---

⁷ Viz rozdílná hodnocení sloves u Townsenda; Sgall a Hronek se vyhýbají takovým srovnáním, ale jejich opatrná formulace takovou rozdílnost nevyklučuje.

3) Z centrální pozice nulového formantu v mluvené češtině vyplývají jeho další funkce v psaných textech, a to hlavně napodobení ústního vyjádření (beletristický dialog, filmové scénáře atd.) a citace mluvených výpovědí.

4) Pokud bychom si mysleli, že korpusový materiál bude podporovat výklad v gramatikách a v odborné literatuře, čekali bychom omezené užití tvarů bez *-l* mimo poezii a beletrii (kde bychom je našli převážně v dialogu). Výskyt tvarů na *-nul* by byl rozšířenější i v jiných kontextech a výskyt tvarů na *-nula*, *-nuly* atd. by byl minimální, ale ne nulový. Jistá variace v užití tvarů na *-nul* by se mezi jednotlivými slovesy stejné třídy stejně očekávala, ale její rozsah se by se nedal spolehlivě určit předem.

5. Výzkumný materiál a vyhledávky

Náš výzkum se opírá o korpus SYN2000⁸. V něm jsme sledovali přičestí minulé dvojím způsobem: *obecnými sondami* jsme zjistili rozsah užití těchto tvarů celkově bez ohledu na variaci u určitých sloves a *vyhledáváním jednotlivých tvarů* jsme ověřovali, zda popisy v gramatikách a ve vědecké literatuře odpovídají psanému úzu.

Seznam sloves sledovaných v korpusu jsme pro jednodušší srovnání výsledků většinou čerpali z mluvníc a příruček.⁹ Jde o slovesa *brknout*, *cáknout*, *číst*, *klapnout*, *kleknout*, *kýchnout/kejchnout*, *moci*, *nést*, *obléknout/oblíknout* apod., *pomoci*, *schnout*, *táhnout*, *tisknout*, *ukrást*, *upéct*, *uschnout*, *utéci*, *vést*, *všimnout si*, *vyvážnout*, *zblbnout*, *zestárnout*, *žbluňknout*. Jejich výskyt jsme ověřili v korpusu SYN2000, někdy i v mluvených korpusech PMK a BMK (viz 6. oddíl níže).

V SYN2000 je tagování těchto tvarů často chybné, což komplikuje vyhledávání těchto sloves pomocí tagů. S několika výjimkami (*pomoh*, *upek*, *utek*) tagger nerozpoznává tvary s nulovým formantem a označuje je tagem X@----- (neznámý, neurčený, neurčitelný slovní druh + slovní tvar, který nebyl morfologickou analýzou rozpoznán). Někdy homonymie s jiným tvarem (např. *klek*: minulé přičestí od slovesa *kleknout*, či podstatné jméno; *nes*: minulé přičestí, nebo rozkazovací způsob od slovesa *nést*) vede k označení podle homonymického ekvivalentu.

Zejména u tzv. sloves expresivních je tato homonymie rozšířená a není vždy možné jasně rozlišit např. potenciální minulé přičestí *žblunk* od totožného citoslovce. V těchto případech jsme vytřídili výsledky ručně a v případě nejasnosti jednotlivé doklady vyřadili.

Ve svých sondách do korpusu jsme se opírali o tři zásadní typy dotazů:

1) Pro jednotlivá slovesa vyhledávají dotazy ve tvaru <[Nn]emoh|[Mm]oh> všechny čtyři tvary slovesa: *moh*, *Moh*, *nemoh*, *Nemoh*. Paralelně se pak vyhledávají tvary na *-l* vyhledávkou <[Nn]emohl|[Mm]ohl>.¹⁰

⁸ Korpus SYN2005 byl zpřístupněn (zatím neotagovaný a nelemmatizovaný) v polovině tohoto výzkumu. Pro konzistentnost jsme se však rozhodli držet staršího korpusu, jelikož svým obsahem je SYN2005 od SYN2000 značně odlišný, což by mohlo vést k problémům při srovnávání dat (viz výklad a upozornění na stránkách <http://ucnk.ff.cuni.cz>).

⁹ Naše volba tvarů byla rovněž ovlivněna prací našich kolegů na projektu Možnosti a meze české gramatiky ve světle Českého národního korpusu (dále MaM). Konkrétně jsme se opírali o rozbor sloves J. Šimandla (rukopis) a o vyhledávky F. Štíchy (v databázi MaM).

¹⁰ V případě homonymie bylo třeba věnovat vyhledávkám větší pozornost. Např. u tvaru *tisk* jsme zvolili následující postup: `[(!(tag="A.IS[14].*")) & (!(tag="R.*")) & (!(tag="V.*"))] [word="[Tt]isk"]`

2) Pro skupiny sloves je vhodnější dotaz ve tvaru <.+[vb]líknul>, který vyhledal např. *vyvlíknul, nesvlíknul, svlíknul, vysvlíknul, svlíknul, neoblíknul, zavlíknul, oblíknul*.

3) Tvary jiných rodů a čísel se vyhledávají pomocí kombinovaného dotazu <.+[vb]líknul[aoiy]>. Tady nám přišly vhod informace o chybném tagování tvarů s nulovým formantem; vyhledávkami typu <[(word=".*[vb]lík") & (tag="X@.*")]> jsme vyřazovali nežádoucí vloudění tvarů typu *Pavlík, d'áblík, kyblík* atd., které jsou otagovány jako podst. jména.

Nicméně jsme kvůli velkému počtu dokladů a vysoké frekvenci homonymie ve tvarech bez *-l* museli vyloučit vyhledávky prefigovaných tvarů na *-nést, -vést, -číst* atd. Nutnost ručního třídění a uvažování o smyslu jednotlivých vět ve výsledcích o několika tisících dokladů zpochybňovala spolehlivost našich údajů.

Pro obecné zjištění variantnosti v korpusu jsou vhodné vyhledávky typu [(tag="V.....R.*") & (word=".*[bcčdfbcčdfhkmnpřšštvz]l")], který vyhledává všechny slovesné tvary se souhláskou před závěrečným *-l*. Podobné vyhledávky jsme provedli na tvarech typu *tiskla, tisknul, tisknula* apod.¹¹

Vyhledávky v celém korpusu jsme pak zopakovali ve speciálně vytvořeném subkorpusu SYN2000:LIT, který obsahuje jen některé žánry imaginativní literatury (txtype= NOV, COL, SON, SCR, VER, tj. romány, povídky, písní, scénáře, básně). Cílem tohoto postupu bylo určení vlivu umělecké stylizace na výskyt toho či onoho jevu.

V korpusové lingvistice vždy hrozí, že osobitosti jednotlivých textů či autorů mohou – a zvláště v případě málo početných výsledků – nadměrně ovlivnit naše závěry. Proto uvádíme důsledně ARF, která je mírou rozložení určitého výsledku v korpusu. ARF blížící se 1,0 napovídá, že daný tvar se vyskytuje výhradně či převážně v jednom textu. ARF, která je od 1,0 vzdálená, svědčí o tom, že jev či tvar je v korpusu víceméně rovnoměrně rozložený. Údaje ARF komentujeme jenom tehdy, pokud naznačují nerovnoměrnost výsledků (podrobněji ve Frekvenčním slovníku češtiny 2004).

6. Výsledky z mluvených korpusů

Data z mluvených korpusů (Pražský mluvený korpus a Brněnský mluvený korpus, dále PMK a BMK) umožňují ověření tvrzení v mluvnících a popisech mluveného jazyka o postoji těchto variant ve dvou rozšířených mluvených varietách češtiny.

Vyhledání jevů v mluvených korpusech bylo vhodné jenom v případě velmi frekventovaných a snadno identifikovatelných jednotek, jelikož malý rozsah těchto korpusů (zhruba 700 000 a 500 000 slov), častější homonymie jako důsledek transkripční variace a skutečnost, že v nich slovní jednotky nejsou otagované, v mnoha případech zpochybňuje relevanci výsledků dotazování.

[(! (tag="....2.*")) & (! (tag="V.*"))]. Tato vyhledávka má vyloučit co nejvíc nesporných případů podstatného jména *tisk*: Před ním nemůže stát adjektivum v 1. či 4. pádě, ani předložka, ani sloveso a za ním nemůže stát substantivum v 2. pádě ani sloveso. Tím se počet výskytů redukuje (oproti jednoduchému dotazu „tisk“) z 3761 na 724. Dále je nutné třídít a probírat doklady ručně.

¹¹ Vzhledem k chybnému tagování tvarů bez *-l* je tento postup pro daný formant nevhodný.

Z těchto důvodů nebylo možné ověřit status tvarů na *-nul, -nula, -nulo, -nuly, -nuli*. Částečné sondy užití *l*-ového a nulového formantu v mluvených korpusech nicméně potvrzují obraz v odborných popisech mluveného jazyka (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Data z mluvených korpusů¹²

vyhledávka	vyhledaný jev	PMK		BMK	
nes	jednoduché přičestí minulé	2		0	
+nes	prefigovaná přičestí minulé	22	=24	2	=2
nesl	jednoduché přičestí minulé	0		5	
+nesl	prefigovaná přičestí minulé	2	=2	27	=32
ved	jednoduché přičestí minulé	5		0	
+ved	prefigovaná přičestí minulé	39	=44	2	=2
vedl	jednoduché přičestí minulé	1		8	
+vedl	prefigovaná přičestí minulé	11	=12	21	=29
táh	jednoduché přičestí minulé	1		0	
+táh	prefigovaná přičestí minulé	7	=8	1	=1
táhl	jednoduché přičestí minulé	0		2	
+táhl	prefigovaná přičestí minulé	9	=9	20	=22
táhnul	jednoduché přičestí minulé	7		0	
+táhnul	prefigovaná přičestí minulé	5	=12	1	=1
všim	jednoduché přičestí minulé	9	=9	4	=4
všiml	jednoduché přičestí minulé	1	=1	9	=9
všimnul	jednoduché přičestí minulé	3	=3	1	=1
krad	jednoduché přičestí minulé	2		0	
+krad	prefigovaná přičestí minulé	8	=10	3	=3
kradl	jednoduché přičestí minulé	0		1	
+kradl	prefigovaná přičestí minulé	0	=0	5	=6
kradnul	jednoduché přičestí minulé	0		0	
+kradnul	prefigovaná přičestí minulé	0	=0	0	=0
moh	jednoduché přičestí minulé	236		13	
+.moh	prefigovaná přičestí minulé	11	=247	0	=13
mohl	jednoduché přičestí minulé	60		187	
+.mohl	prefigovaná přičestí minulé	4	=64	20	=207
nulový formant	všechna přičestí minulé		342		25
tvar na -l bez -nu-	všechna přičestí minulé		88		305
celkem	všechna přičestí minulé		445		332

PMK svědčí o pevném postavení nulového formantu v pražské mluvě. U sledovaných sloves se vyskytuje 342 dokladů nulového formantu oproti 88 dokladům *l*-formantu, tj. nulový formant převládá ve třech ze čtyř dokladů (76,9 %). Jen u slovesa *táhnout* převládá *l*-ový tvar, ale i tam je často zastoupen tvar s nulovou koncovkou. Jiná je situace v BMK, kde se

¹² Poznámka: dotazy jsou uvedeny ve zjednodušeném zápisu, vyhledávky v korpusu zahrnují i velká písmena i zápor: [Nn]es|[Nn]enes. U vyhledávek typu <+.nes> bylo potom nutné vyřadit zápor jednoduchého slovesa pomocí N-filtru (či ručně, pokud bylo jen málo dokladů).

nulový formant užívá v jednom ze čtrnácti dokladů (7,5 %). Územní omezení tohoto jevu na Čechy se tím potvrzuje.

Rozkolísanost úzu je zřejmě součástí české jazykové situace. Jak v PMK, tak v BMK si můžeme všimnout, že tvary netradiční pro danou varietu pronikají do úzu: v případě pražské mluvy jde o spisovné tvary na *-l*, kdežto v mluvě brněnské jde o typicky „české“ tvary bez *-l*.

Vzhledem k rozšířenosti nulového formantu v pražské češtině bychom čekali, že najdeme v korpusu psaného jazyka alespoň nějaké stopy tohoto jevu, obzvláště v stylizaci citátů a nepřímé řeči. Tento předpoklad aspoň částečně potvrzují naše výsledky níže.

7. Výsledky z korpusu psané češtiny

SYN2000 poskytuje nejbohatší informace o zkoumaných jevech. V našem výkladu se zaměříme na celkový výskyt konkurujících tvarů, jejich distribuci v korpusu a činitele ovlivňující volbu tvarů.

Podtypu *nést* dominují podle očekávání spisovné tvary na *-l*, stejně jako u sloves *vést* a *číst* (viz tabulka 2).

Tabulka 2: Podtyp *nést* v SYN2000

tvary	%	doklady	subkorpus LIT (% celkového počtu)	ARF ¹³
(ne)nes	2,5	32 (67)	19 (59,4 %)	10,44
(ne)nesl	97,5	1255	524 (41,8 %)	596,2
(ne)ved	0,8	42 (241)	33 (78,6 %)	--
(ne)vedl	99,2	5064	777 (15,3 %)	2867
(ne)čet	8,8	277	134 (48,4 %)	83,51
(ne)četl	91,2	2867	1242 (43,3 %)	1130

Uvedená slovesa mají různé frekvence v SYN2000. Počet dokladů tvaru *ved* je mizivý, ve valné většině se vyskytuje v literární tvorbě, kdežto tvar *čet* zaujímá mnohem pevnější pozici. Pokud jde o tvar *čet*, pak jeho poměr k celkovému počtu dokladů (tedy *čet* i *četl*, blíží se 10 %) není v literárních textech nijak vyšší a podobné výsledky získáme i při studiu rozložení v korpusu a v subkorpusu LIT.

Podtyp *mocht* má podobné výsledky (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Podtyp *mocht* v SYN2000

tvary	%	doklady	subkorpus LIT (% celkového počtu)	ARF
(ne)moh	2,2	936	845 (90,3 %)	136,9
(ne)mohl	97,8	42 427	12 180 (28,7 %)	1605,8
(ne)pomoh	1,5	50	43 (86,0 %)	11,7
(ne)pomohl	98,5	3185	605 (19,0 %)	1762
(ne)upek	10,0	3	2 (66,7 %)	2,03104
(ne)upekl	90,0	27	8 (29,6 %)	13,76
(ne)utek	8,8	123	87 (70,7 %)	39,51
(ne)utekl	91,2	1267	307 (24,2 %)	665,7

¹³ Po ručním třídění výsledků někdy není možno obdržet spolehlivou ARF.

Slovesa *upéct, utéct* mají mnohem vyšší frekvenci nulového formantu: 8-10 % oproti 1,5-2,2 % pro *mocť, pomocť*. Nulový formant je značně častější v literárních textech, s 66-90 % všech dokladů ze subkorpusu LIT oproti 19–30 % všech dokladů s *l*-formantem.

Kolokační statistiky pro většinu uvedených slov neposkytují zajímavé informace o textovém žánru těchto tvarů, a to asi pro malý počet dokladů bez *-l*. Jediná výjimka je sloveso *mocť*, kde v MI-score najdeme zajímavý kontrast mezi kolokacemi na první pozici vpravo:

(ne)moh (MI-score nad 6): *posrat, bejt, hnout, koukat, bys, vydržet, zkusit, riskovat, zapomenout, milovat, divit (se), myslet, sedět, říct, tvrdit, poznat, vědět, byste, sem, udělat, dávat, ukázat, vzít, podívat (se), jít, klidně, přijít, dát, vrátit, takhle, nechat, dostat;*

(ne)mohl (celá kolokace, MI-score nad 7+): *vzpříčit, natrefit, vydařit, opovážit, vyhoupnout, šmírovat, uzříť, vynadívat, popadnout, nevšimnout, zavládnout, vmístit, zakopnout, skórovat, prostrčit, odvážit, potřhat, tušit, nabažit, zříť, vděčit, vyklubat, couvnout, usnout, aspirovat, snést, pramenit, pyšnit, zhatit, troufnout, zapustit, zapříčinit, dočkat, uvěřit, honosit, zdědit, mařit, shořet, přetřhnout, rozrůst, závidět, odhodlat, vnikat, dopsat, potřást, souložit, zavinit, vysloužit, zakroutit, octnout, naznačovat, naskočit, osvědčit, odloučit, nasvědčovat, vzít, splést, uzdravit, nabrat, oženit, předjet, zaštitit, nevědět, vykrouťit, pomýšlet, upadnout, utrpět, dovolit, minout, zazvonit, stanout, vyletět, udusit, lapit, kochat, ujmout, vzpomenout, zrodit, nabýt, přikázat, přeběhnout, neslyšet, onemocnět, vystát, radovat, přát, odtrhnout, nadít, přitisknout, souviset, vydržet, vznést, sklouznout, trefit, všimnout, nastoupit, vybuchnout, nerušeně;*

S výjimkou tří sloves – *vydržet, vědět, vzít* – se kolokace vůbec nepřekrývají. Pokud jsme ochotni uvěřit, že vyšší kolokace je pravděpodobnější u slov ze stejného útvaru, tak nespisovnost tvaru bez *-l* vyplývá jasně z kolokací *posrat, bejt, koukat* a o jeho konverzačním rázu svědčí tvary *bys, byste, klidně, takhle*.

Zajímavou pozici v systému českého časování zaujímají slovesa, která mají smíšené časování: částečně zůstávají v původní třídě souhláskových kmenů (*nést*), ale částečně už přešly do 2. třídy přítomní a zčásti i 2. třídy infinitivní. Některá slovesa mají dokonce dvojí infinitiv (*obléci/obléct - obléknout*, viz tabulka 4).

Tabulka 4: Přechodová slovesa v SYN2000

tvary	%	doklady	subkorpus LIT (% celkového počtu)	ARF
<i>(ne)ukrad</i>	5,8	68	47 (69,1 %)	23,47
<i>(ne)ukradl</i>	94,0	1098	199 (18,1 %)	519
<i>(ne)ukradnul</i>	0,2	2	2 (100,0 %)	1,119
<i>(ne)řek¹⁴</i>	1,7	1740	1562 (89,8 %)	--
<i>(ne)řekl</i>	98,3	99 552	32 271 (32,4 %)	--
<i>(ne)řeknul</i>	0,0	4	4 (100,0 %)	1,202
<i>-v/blík</i>	3,5	45	40 (88,9 %)	9,731

¹⁴ Kvůli homonymii s gen. pl. slova *řeka* jsme opírali o heuristickou redukci, abychom zjistili počet dokladů minulého přičestí. Z původních 2718 dokladů jsme ze sta náhodných řádků spočetali 64 příkladů přičestí minulého. Následně jsme zredukovali 2718 na 64 % (=1740). Tento postup jsme ověřili odfiltrováním nejčastějších levých kontextů, kde dochází k homonymii (*soutok dvou řek, malý Řek* apod.). Výsledek – zredukování na 2083 dokladů – potvrzuje předpoklad, že heuristika nabízí víceméně spolehlivý způsob spočítání dokladů minulého přičestí. Pro výsledky ze subkorpusu LIT jsme opírali o výše popsané odfiltrování nejčastějších levých kontextů.

-v/blék	0	0	0	--
-v/blíkl	3,1	40	37 (92,5 %)	8,44039
-v/blékl	91,9	1175	713 (60,7 %)	458,532
-b/vlíknul	0,8	10	8 (80,0 %)	4,3
-b/vléknul	0,8	9	7 (77,8 %)	2,983

Přes obecné vývojové tendence těchto sloves nemůžeme potvrdit odpovídající tendence ve spisovném přičestí minulém. Přičestí minulé na *-nul* zůstávají na okraji systému, setkáváme se s nimi jen ojediněle a hlavně v literárních textech. Je ale pozoruhodné, že u sloves, kde je infinitivní tvar na *-nout* už uznán ve spisovné češtině, vidíme výskyt tvarů na *-nul* výrazně častěji.

Přičestí minulé bez *-l* jsou v systému periferní, nicméně mají jistou funkčnost. Pocházejí z literárních textů a jsou typické pro mluvené repliky či vyprávění ve velmi neformální formě.

Stojí za povšimnutí, že u sloves na *-nul* najdeme v korpusu tvary se spisovnou samohláskou (*svléknul*) i tvary se samohláskou obecněčeskou (*svlíknul*), kdežto tvar bez *-l* má jenom variantu obecněčeskou (*svlík*). Implicitní nevhodnost kombinace spisovné samohlásky s nulovým formantem podporuje tvrzení Čermáka, Sgalla a Hronka, že jde v tomto případě o jev, jehož územní výskyt se nepřekrývá s územím, kde by volba spisovné samohlásky byla v neformální řeči běžná (možná).

V poslední skupině sloves dochází k přetvoření préteritního kmene podle infinitivu. Typická pro tuto skupinu je konkurence u tvarů na *-l* a *-nul*, a častý výskyt tvarů i s nulovou koncovkou. Podle popisů v gramatikách rozlišujeme tři podskupiny: neprefigovaná slovesa běžná (viz tabulka 5), prefigovaná slovesa (viz tabulka 6) a slovesa, která odkazují k rychlému ději doprovázenému zvukem (tzv. *zvukomalba*, viz tabulka 7).¹⁵

Tabulka 5: Podtyp *tisknout* (neprefigovaný) v SYN2000

tvary	%	doklady	subkorpus LIT (% celkového počtu)	ARF
(ne)klek	6,9	12	12 (100,0 %)	2,77271
(ne)klekl	87,3	151	110 (72,8 %)	40,01
(ne)kleknul	5,8	10	8 (80,0 %)	3,727
(ne)schl	0	0	0	--
(ne)schnul	100,0	2	1 (50,0 %)	--
(ne)táh	7,8	48	47 (97,9 %)	9,676
(ne)táhl	84,6	518	312 (60,2 %)	199,8
(ne)táhnul	7,5	46	31 (67,4 %)	20,26
(ne)tisk	1,0	3	3 (100,0 %)	--
(ne)tiskl	90,2	276	195 (70,7 %)	87,56
(ne)tisknul	8,8	27	15 (55,6 %)	9,93397
(ne)vším	3,7	101	90 (89,1 %)	19,12
(ne)všiml	92,9	2526	1505 (59,6 %)	962,9
(ne)všimnul	3,3	91	60 (65,9 %)	25,66

Data z neprefigovaných sloves napovídají, že užití tvaru s nulovou koncovkou může záležet na jeho vyslovitelnosti (chybějí doklady tvaru **sch*) a také na jeho jednoznačnosti (je málo dokladů tvaru *tisk* v platnosti minulého přičestí: tvar se užívá hojně, ale spíš jako podst. jméno). Toto ale není podmínka, jelikož se přičestí minulé *klek* vyskytuje v dostatečném počtu dokladů, i když je homonymní s podst. jménem. K tomu je tvar na *-nul* v SYN2000 asi

¹⁵ Ve skutečnosti nejsou tyto kategorie nijak jasně vyhraněné a často se prolínají (dobrým příkladem je sloveso *brnknout*, které je na pomezí obou podskupin).

tak stejně častý jako tvar bez *-l*. Oba tvary se užívají nejčastěji v literárních pracích. Co se týče jejich postavení v jazyce, tvary na *-nul* mají rozložení v korpusu, které je bližší postavení dominantního tvaru, tj. nejsou omezené na literaturu a mají ARF, která svědčí o rovnoměrnější distribuci oproti tvarům bez *-l*. Data z tabulky 6 doplňují tento obraz stavu věcí.

Tabulka 6: Podtyp *vyváznout* (prefigovaný) v SYN2000

tvary	%	doklady	subkorpus LIT (% celkového počtu)	ARF
(ne)uschl	82,4	14	6 (42,9 %)	7,824
(ne)uschnul	17,6	3	3 (100,0 %)	2,5
-schl	80,5	66	26 (39,4 %)	33,52
-schnul	19,5	16	3 (18,8 %)	10,79
(ne)vyváz	0,3	1	1 (100,0 %)	--
(ne)vyvázl	99,1	313	37 (11,8 %)	171,9
(ne)vyváznul	0,6	2	1 (50,0 %)	--
(ne)zamkl	90,2	304	201 (66,1 %)	107,4
(ne)zamknul	9,8	33	26 (78,8 %)	10,32
(ne)zblb	6,1	2	2 (100,0 %)	--
(ne)zblbl	12,1	4	3 (75,0 %)	1,55381
(ne)zblbnul	81,8	27	15 (55,6 %)	13,8259
(ne)zestár	0	0	0	--
(ne)zestárl	77,0	94	55 (58,5 %)	43,51
(ne)zestárnul	23,0	28	11 (39,3 %)	12,41

Okrajové postavení nulového formantu je u těchto sloves poněkud zřetelnější, vyskytuje se jen ojediněle. Hlavní konkurence se jeví mezi tvary na *-l* a *-nul*. Navržená preference pro tvary na *-nul* u některých sloves (*uschnul*) se potvrzuje, trochu překvapivá je převaha dokladů tvaru *zblbnul* oproti *zblbl*, buď zase z důvodu výslovnosti a vzhledu, nebo z toho důvodu, že sloveso patří do neformálního stylu a je charakteristické pro mluvenou češtinu. Každopádně se tvary na *-nul* užívají pro všechna slovesa této podskupiny, což svědčí o ustálenosti tohoto jevu.

Poslední podskupina – slovesa zvukomalebná – je evidována v tabulce 7.

Tabulka 7: Podtyp *žbluňknout* (zvukomalba) v SYN2000

tvary	%	doklady	subkorpus LIT (% celkového počtu)	ARF
(ne)brnk	0,0	0	0	--
(ne)brnkl	68,4	13	6 (46,2 %)	7,169
(ne)brnknul	31,6	6	2 (33,3 %)	4,503
(ne)cák	66,7	4	4 (100,0 %)	--
(ne)cákl	16,7	1	1 (100,0 %)	--
(ne)cáknul	16,7	1	1 (100,0 %)	--
(ne)kých	0,0	0	0	--
(ne)kejch	2,9	1	1 (100,0 %)	--
(ne)kýchl	76,5	26	24 (92,3 %)	5,451
(ne)kejchl	0,0	0	0	--
(ne)kýchnul	14,7	5	4 (80,0 %)	2,154
(ne)kejchnul	5,9	2	2 (100,0 %)	--
(ne)klap	0,0	0	0	--
(ne)klapl	90,9	10	7 (70,0 %)	3,816
(ne)klapnul	9,1	1	0	--
(ne)žbluňk	28,6	2	2 (100,0 %)	--
(ne)žbluňkl	42,9	3	3 (100,0 %)	--
(ne)žbluňknul	28,6	2	2 (100,0 %)	--

Všechna slovesa v této podskupině se zakládají na citoslovcích, reflektujících jistý zvuk. Snad proto jsou doklady přičestí minulého s nulovou koncovkou – které by bylo totožné s citoslovcem – velmi řídké. V SYN2000 jsme z dané skupiny vypátrali jen *kejch* a *cák*. Přes obecně nízký výskyt těchto sloves v korpusu jsme si ale zaznamenali pro každé z nich užití tvaru na *-nul*.

Poslední naše otázka se týká výskytu jiných tvarů s formantem *-nul*, totiž: *-nula*, *-nulo*, *-nuli*, *-nuly*. Naše sondy ukázaly jen ojedinělé případy (*schnuly*, *táhnula*, *uschnuli*), a protože je jich velmi málo, nejplodnějším postupem je obecně vyhledat tyto tvary v korpusu a pak je ověřit.¹⁶ Jejich distribuce je uvedena v tabulce 8.

Tabulka 8: Tvary na *-nula*, *-nulo*, *-nuly*, *-nuli* v SYN2000

kategorie tvarů	nalezených	doklady všech dokladů	(podíl %)	struktura SYN2000	podíl v korpusu ¹⁷
NOV	+	COL	20 (36,9 %)	próza	11,02 %
FAC			3 (5,5 %)		
VER			7 (12,9 %)	poezie	0,81 %
SON			10 (18,5 %)	jiné imaginativní texty	0,36 % ¹⁸
FAC + SCI			3 (5,5 %)	odborná literatura	25,0 %
PUB			11 (20,3 %)	publicistika	60,0 %
celkem			54 (100%)		100,0 %

Všimneme si hned značného rozdílu mezi rozložením nalezených tvarů a skutečným podílem těchto kategorií v korpusu. Publicistika a odborná literatura jsou zastoupeny poněkud málo, kdežto podíl tvarů z krásné literatury je vyšší, než bychom čekali (ale viz níže). Obzvlášť pozoruhodné je hojné zastoupení tvarů v poezii a písničkách, jež tvoří jen nepodstatnou součást korpusu. Z rozložení tvarů můžeme usoudit, že tyto tvary jsou opravdu okrajové, slouží spíš jako doplňkový prostředek na označení mluvenosti a spontánnosti, nebo hrají roli v rytmu či rýmu textu. Detailní rozložení tvarů je v tabulce 9.

Tabulka 9: Tvary *-nul+a*, *o*, *i*, *y* versus *-l+a*, *o*, *i*, *y* v SYN2000

tvary	doklady	subkorpus LIT	tvary	doklady	subkorpus LIT (% celk. počtu)
<i>blbnul-</i>	1	1	<i>blbl-</i>	21	10 (47,6 %)
<i>bodnul-</i>	4	3	<i>bodl-</i>	150	79 (52,6 %)
<i>dohodnul-</i>	1	1	<i>dohodl-</i>	4475	222 (4,9 %)
<i>d'obnul-</i>	1	1	<i>d'obl-</i>	4	4 (100,0 %)
<i>nedotknul-</i>	6	4	<i>dotkl-</i>	1428	556 (38,9 %)
<i>nadchnul-</i>	1	0	<i>nadchl-</i>	340	46 (13,5 %)
<i>ochladnul-</i>	1	0	<i>ochladl-</i>	44	9 (20,4 %)
<i>octnul-</i>	2	0	<i>octl-</i>	488	258 (52,8 %)
<i>otisknul-</i>	1	0	<i>otiskl-</i>	360	33 (9,1 %)
<i>podvrtnul-</i>	1	0	<i>podvrtil-</i>	3	0 (0 %)
<i>povšimnul-</i>	2	2	<i>povšiml-</i>	250	128 (51,2 %)
<i>procitnul-</i>	2	1	<i>procitl-</i>	71	44 (61,9 %)
<i>protknul-</i>	1	1	<i>protkl-</i>	4	1 (25,0 %)
<i>roztáhnul-</i>	1	1	<i>roztáhl-</i>	158	75 (47,4 %)
<i>schnul-</i>	3	3	<i>schl-</i>	8	6 (75,0 %)
<i>sednul-</i>	1	0	<i>sedl-</i>	2025	770 (38,0 %)
<i>sklapanul-</i>	1	1	<i>sklapl-</i>	66	45 (68,1 %)

¹⁶ Dotaz vypadá takto: [(tag="V.....R.*") & (word="*[bcčdfbcčdfhkmpnršštvz]nul[aoiy]"), pak je třeba provést obecné třídění a vynechat duplicitu. Následný seznam má 103 dokladů a je jednoduché zjistit, která slovesa patří do požadované kategorie.

¹⁷ viz ČNK 2000: 18. SYN2000 ???

¹⁸ Podíl veškerých „imaginativních textů“, z nichž písně tvoří jen malou část.

<i>sprdnul-</i>	1	0	<i>sprdl-</i>	3	2 (66,7 %)
<i>stihnul-</i>	1	1	<i>stihl-</i>	1079	147 (13,6 %)
<i>stisknul-</i>	2	2	<i>stiskl-</i>	322	274 (85,0 %)
<i>stopnul-</i>	1	1	<i>stopl-</i>	14	7 (50,0 %)
<i>stáhnul-</i>	1	1	<i>stáhl-</i>	1399	400 (28,5 %)
<i>stříhnul-</i>	1	1	<i>stříhl-</i>	13	6 (46,1 %)
<i>tisknuly</i>	2	1	<i>tiskl-</i>	451	280 (62,0 %)
<i>táhnul-</i>	2	2	<i>táhl-</i>	1393	753 (54,0 %)
<i>tíhnul-</i>	1	0	<i>tíhl-</i>	45	12 (26,6 %)
<i>uhasnul-</i>	1	1	<i>uhasl-</i>	13	4 (30,7 %)
<i>uschnul-</i>	1	1	<i>uschl-</i>	43	16 (37,2 %)
<i>vdechnul-</i>	1	1	<i>vdechl-</i>	77	40 (51,9 %)
<i>vydechnul-</i>	1	1	<i>vydechl-</i>	366	281 (76,7 %)
<i>vyhasnul-</i>	1	1	<i>vyhasl-</i>	49	20 (40,8 %)
<i>vylíznul-</i>	1	1	<i>vylízl-</i>	0	0 (0 %)
<i>vysmahnul-</i>	1	1	<i>vysmahl-</i>	1	1 (100,0 %)
<i>vytáhnul-</i>	2	1	<i>vytáhl-</i>	1231	596 (48,4 %)
<i>zahryznul-</i>	1	1	<i>zahryzl-</i>	14	12 (85,7 %)
<i>zábnul-</i>	1	0	<i>zábl-</i>	24	12 (50,0 %)
<i>zívnul-</i>	1	1	<i>zívl-</i>	53	47 (88,6 %)
celkem -nul-	54	38 (70,3%)	celkem -l-	16 485	5 196 (31,5 %)

U těchto sloves je užití minulého příčestí na *-la*, *-lo*, *-li*, *-li* častější v uměleckých dílech (31,5 % oproti výše naznačenému zastoupení těchto textů v SYN2000). Toto rozložení svědčí částečně o hovorovosti těchto sloves, ale převážně však o tom, že se často spojují s fyzickými pohyby, jejichž popis je obvyklý v beletrii a jiných uměleckých textech, ale méně častý v publicistice a v odborné literatuře (srov. vysoké procento tvarů v LIT u sloves *vydechnout*, *táhnout*, *stisknout*, *sednout si* oproti poměru u sloves *ochladnout*, *nadchnout*, *stihnout*, který se blíží podílu uměleckých textů v korpusu).

I na pozadí tohoto vyššího výskytu tvarů na *-la*, *-lo*, *-li*, *-ly* v subkorpusu LIT je podíl tvarů na *-nula*, *-nulo*, *-nuli*, *-nuly* v LIT poněkud překvapující, jelikož tvoří nad 70 % všech dokladů. Z toho vyplývá, že alespoň nějaký podíl tohoto vyššího výskytu můžeme připsat snaze vystihnout v literárních textech širší škálu stylů a funkcí než v textech odborných a v publicistice.

Okrajovou pozici těchto tvarů na *-nul-* potvrzuje fakt, že tvoří jen 0,3 % všech dokladů. Až na pár výjimek – u málo doložených sloves *vylíznout*, *vysmahnout*, *podvrtnout*, *protknout*, *sprdnout* a výše zmíněného *schnout* – se tyto tvary vyskytují v korpusu okasionálně. Je ale možné, že právě nízká frekvence některých těchto sloves je důvod, proč najdeme větší rozkolísanost ve tvarech příčestí minulého: nejsou tak pevně zakotveny v úzu pisatele či redaktora a proto víc netradičních tvarů může nenápadně „proniknout“ do jeho textu.

8. Závěry

Výzkumy v korpusech mluvené a psané češtiny celkově potvrzují naše hypotézy. Popisy navržené v současných mluvnicích češtiny dávají pravdivý, i když ne úplný, obraz užití tvarů minulého příčestí v českých textech.

Je možné udělat nějaké závěry o vztahu mezi údaji z korpusu psané češtiny a mluvnickými popisy spisovné češtiny? I přes samozřejmost, že v korpusu bije do očí rozmanitost doložených tvarů, oproti jasnějším proskripcím a občas proskripcím v gramatikách spisovného jazyka se zdá, že korpusové údaje celkem jasně odrážejí mluvnické vyhodnocení různých variant. Pomocí dat o rozložení tvarů v korpusu, výskytu v subkorpusech a

porovnání s celkovým složením korpusu lze třídit jevy na běžné, méně užívané (periferní) a úplně okrajové (okasionalismy).

Při interpretaci našich vyhledávek v korpusu bylo třeba se opírat i o popisy ne zcela spisovných variant v odborné literatuře o spisovnosti a nespisovnosti. Korpusové výsledky nabízejí možnost doplnit mluvnice informacemi o užití a funkci těchto tvarů vedlejších, v korpusu ale přítomných.

LITERATURA

- ČERMÁK, F. (1987): Relations of spoken and written Czech. *Wiener slawistischer Almanach* 20, s.133-150.
- ČERMÁK, F. – KŘEN, M. eds. (2004): *Frekvenční slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Český národní korpus - SYN2000, PMK, BMK. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <<http://ucnk.ff.cuni.cz>>.
- KOCEK, J. – KOPŘIVOVÁ, M. – KUČERA, M. eds. (2000): *Český národní korpus: Úvod a příručka uživatele*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Mluvnice češtiny* (1985). Praha: Academia.
- Příruční mluvnice češtiny* (1995). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- SGALL, P., HRONEK, J. (1992): *Čeština bez příkras*. Praha, Nakladatelství H&H.
- TRÁVNÍČEK, F. (1951): *Mluvnice spisovné češtiny. Část I: Hláskosloví – Tvoření slov – Tvarosloví*. Praha, Slovanské nakladatelství.
- TOWNSEND, CH. (1990): *A Grammar of Spoken Prague Czech*. Columbus OH: Slavica.